

Մ Ա Ր Դ Ա Ջ Ո Հ (1)

Մարդագուհի մասին ուրիշները դրած կամ իրենց կարծիքն յայտնած էին ձեր Թերթին մէջոցաւ։

Բայց թէ կա՞ր երբէք Հայոց կրօնին մէջ մարդագուհի սովորութիւն, այդ կէտը լուստարանուած չէր։

Կը խոստովանեմ թէ ես Հայերն արիական դարմի ծնունդ համարելով հանդերձ՝ պիտի չվարանեմ խուժուժ բարբի մը յայտարար նկատուած այդ իրողութիւնը հաստատելու եւ ոչ թէ ի յառաջագունէ մերժելու։ Ամենէն առաջ՝ պէտք է ընդունելի թէ Հայկական տարրը չէ կարելի դուռ արիական համարել՝ անխառն եւ անկաս իր անուամին մէջ. իր շուրջը բնակող այլացեղ ազգերու հաւատալիքներուն տիտու փորձութիւնները կրած է շարունակ, եթէ իրմէ չէ հանած զանոնք։ Միւս կողմանէ՝ հարկ չկայ պնդելու որ՝ պողոտաներու եւ արմտեայ ձօներու հետ կրնային մարդիկ Հայտեցնել նաեւ գերիներու եւ նոյն իսկ սերելիներու արեան նուիրումը՝ ցածուցանելու համար աստուածոց բարկութիւնը։ Կէտ։ Եւ նաեւ մարդագուհի գործը չնկատուի միշտ պիտին. աղբիւնք անմարդի մտածութեան մը, թէ իսկ իր ծագումը վերադրուի այն անագորոյն տրամագրութեանց զոր։ Կ'ուզէ մատնանիչ ընել գրուցադիտական (Ֆօլքլորիսթ) դպրոցը։

Մարդագուհի իր ամենէն արեւնուշտ նկարագիրը պահած է այն ժողովուրդներուն մէջ որք իրենց մարդակերութեան իբրեւ մէկ կրօնական ձեւը կը կատարէին զայն, բայց խնդրեք սեղանին վրայ բերուած համեղաճաշակ միտին մօտ մ'ալ հանելով իրենց պաշտած աստուածութեանց։ Այս չէ՝ սակայն մարդագուհի գոյութեան միակ եւ տեւական պատճառը։ Երբ Կարեղեղնի կամ Փիւնիկեան զաղախներու մէջ՝ ասպիլի աղտեք մը ժամանակ՝ աղետական ընտանիքներու տղաքներն սզգային աստուածներուն կը զոհուէին, դերող զաղախան էր հանրութեան կհանքն ապահովել՝ յիշ ցատուած ողորջելով. կամ հրք Մովսէս՝ Թաղաւորը Մովսէսը՝ զարհուրելի պաշարման մը միջոցին՝ պարսպին վրայ Թշնամուոյն աչքին դիմաց փողոտեց անդրանիկ որդին, իր զաւկին զոհովը

կը կարծէր նա նպատաւոր ելք մը տալ իր յուսահատ վիճակին։ Դամոնին ի գուրթ բռնադատուով։

Ինչ կը Թուի թէ բարոյականի վայրագ շունչ մը կրնայ անցնիլ այդ զոհերուն վրայէն. աստուածներու զգայական ախորժակն հաճեցնող նըւէրներ չեն անոնք, այլ Բաւաքեան զաղախարի մը Թաղուն ոյժը կամ փրկադործութեանց պատմութեան կուտը կը շօշափուի անոնց մէջ։ Ինչ որ է. կանուխ կամ ուշ, բարբի մեղմացումը կամ կրօնական տարբեր իմացումներ սրտի այդ անխորհուրդ պէտքին պիտի կրնային գոհացումներ տալ անիւ դիւրին պայմաններով։ Թերեւս Արիականք կանխեցին քան ուրիշներն այդ շրջանէն անցնելու։ Եւ այս ամենայնիւ չկրնար ուրացուիլ թէ Յուներն ընդ երկար մարդագուհի զաղախարէն շխտեցան իրենց իմաստասիրական դարբերուն մէջ անգամ, եւ Հռովմի մէջ Տրայանոս հրամայեց շարունակել աստուածներու նուիրումը այդ գերազանց զոհը, թէպէտեւ Օգոստոս կայսր իրմէ դար մ'առաջ արգիլած էր զայն։ Հնդկներուն մէջ ալ տեղ տեղ այդ արարողութիւններն կը կատարուին, եւ այրիներու Եւստին կամ կամաւոր զոհը ինչո՞վ պակաս կրնայ նկատուիլ մարդագուհի մը խժժութեամբնէն։

Դանք Հիմա քանի մը իրողութիւններու որ մեր պատմական կեանքին կը վերաբերին եւ կրնան հաստատութիւն մը տալ թէ մարդագործ գոյաւթիւն ունէր երբեմն եւ Հայոց մէջ, թէպէտեւ ո՛չ այն եղանակաւ որ ամբողջ դիւրեր կամ զաղախներ աշխարհին չորս ծայրերէն եկած հասած եղկելիներու արեւնովն ողորդին՝ ինչպէս կ'երեւակային ոմանք։

Օտար պատմիչ մը՝ Պլուտարքոս՝ իր Յաղագս յարցոյթման լեքանց եւ գետնց գրութեան մէջ՝ իրեն աղբիւր ունենալով Դորոթէոս Բաղդէսացուն ձառ գԳարանց գործը՝ կ'աւանդէ թէ Նրասիի մօտ կար սեւ քար մը՝ սիքիօն (վարունք) կոչուած։ Երբ պատմաբանը մարդկային գոն մը հրամայէր՝ երկու մատաղ կոյսեր այդ քարը կը դնէին պահպան Աստուծոյ բաղբիւն վրայ։ Դուրմը հաղիւ

Թէ կը հպօր անոր իր դանակը, եւ ահա արեան ապառփոթ մը կը հոսէր անկէ: Այս սնապաշտ աւարողութեան ներկայ դտնուողներն մեծ ճիշդ կը բառնային եւ քարը մեհեմէր կը տանէին: Դժուարին չէ իմանալ թէ ի՞նչ բանի խորհրդանշան էր այդ սեւ քարը եւ թէ երկու կոյսերուն արիւնն էր որ կը թանար այդ լինգան:

Որքենացոյն ընծայուած Պատմութիւն Սրբոց Հոփփալմանց անուն գրուածի մը մէջ կը կարդանք թէ Պաղատ (կամ Պաշատ) լերան արեւելեան հարաւային ստորոտը՝ Բուք կոչուած տեղին մօտ՝ քարայր մը կար, ուր որջացած էին երկու վիշապներ, որոնց «կոյս աղջիկներ եւ անմեղ պատանիներ կը զոհուէին»: Անանուն ճանապարհորդը դիտել կու տայ նաեւ թէ այդ օձերն քարացած

էին, եւայն:

Այս կրկնակ պատմութիւններն բան մը կրնան ճշմարտել. սակայն՝ իբրեւ անոնց յաւելուած՝ կրնանք յիշել նաեւ Արտաշէսի մահուան ժամանակ հայ ժողովուրդին կողմանէ յանձն առնուած կամաւոր սպանութեանց բազմապիսի զոհերն ի պատիւ վեհաշուք գերեզմանին: «Շաղղակերութեամբ» ամբաստանուած մարդոց միտքերու վեհակը լաւ կ'իմացուի այդ տեսարանին հանդէպ, թէպէտեւ պատմիչն՝ անօգուտ արդարացում՝ վրայ կը բերէ թէ «քաղաքական կարգօք եւ ոչ իբրեւ զբարբարոսս արարին», թաղման հանդէսին ուրիշ պարագաներուն ակնարկելով:

Ե. Ա. ԴՈՒՐԵԱՆ

(1) Այս շահեկան յօդուածը ինծի գրկուած էր Արմաշէն եղիշէ վարդապետ Դուրեանի կողմէ 27 Հոկտեմբեր 1895 թուականով հետեւեալ նամակին հետ՝

«Մեծամուն բարեկամս,

«Մարդագոհ»ի մասին խոստացած էի կարծիքս յայտնել. այս ֆանի մը տօգերն կը յաւսամ թէ ձեր թերթին մէջ կը հիւրընկալուէ»: Այդ օրերուն՝ ես

արդէն որոշած էի հեռանալ Պոլսէն եւ գալ Փարիզ ուժերս մուիրել մեր ազգային դատի փրփակման գործին, որոշում գոր գործադրեցի քիչ յետոյ, նոյն տարւում Դեկտեմբեր ամսայն ընթացէին, որով Դուրեան եղիշէ վարդապետի այս յօդուածը օր, ուրիշ շարք մը գրուածքներու հետ, ինծի գրկուած էր իմ Ծաղիկ կիսամսեայ խմուղէսի մէջ հրատարակուելու համար, մնաց անտիպ: Ա. Զ.

